
ІВАН ОГІЄНКО — ДЕРЖАВНИК, КУЛЬТУРОЛОГ, ЛІТЕРАТУРОЗНАВЕЦЬ

УДК 821.1161.2.091

Н.В.Лютко

Житомирський державний університет імені Івана Франка

«СЛОВО ПРО ІГОРІВ ПОХІД» У ДОСЛІДЖЕННЯХ ІВАНА ФРАНКА ТА ІВАНА ОГІЄНКА: СПРОБА ПОРІВНЯННЯ

У статті представлено порівняльний аналіз досліджень «Слова про Ігорів похід», здійснених Іваном Франком та Іваном Огієнком. Зокрема, простежено основні наукові напрямки Івана Франка та Івана Огієнка у роботі над пам'яткою, мотиви та результати їхніх досліджень.

Ключові слова і словосполучення: автентичність, авторство, порівняльний аналіз, історична основа, літопис, літописна основа, «Слово про Ігорів похід».

Постійною і вічною в історії не лише української, але і світової культури, є тема «Слова о полку Ігоревім».

2000 року відзначалося 200-ліття з часу публікації видатної пам'ятки давнього українського (староруського) письменства. На останню чверть ХХ століття припало ще декілька ювілеїв цього твору — 800-річчя написання (1987-1988), 800-річчя Ігорового походу (1985), 175-річчя першої публікації (1975). За цей час з'явилося чимало нової літератури, присвяченої «Слову», а це засвідчує, що інтерес до нього на згасає. У рішенні ЮНЕСКО про святкування 800-річчя «Слова» було підкреслено, що воно поряд з найвидатнішими творами давніх літератур впливає на всезагальний літературний процес, що закладені в ньому ідеї миру й гуманізму відіграють велику роль у формуванні світової духовної культури.

Основоположник історичного вивчення «Слова про Ігорів похід» М.Максимович писав, що «...у історії словесності нашої треба звертати особливу увагу на сю Пісню, бо, крім літературної важливості..., вона важлива як єдина, що до нас дійшла письмова пам'ятка самородної давньої руської поезії, що виблискує красотами поетичними, і одночасно сповнена історичної істини. Це первообраз самобутньої руської поезії і за духом, і за формами» [2, с.5].

Влучно висловився про «Слово..» митрополит Іларіон (Іван Огієнко): «Слово про Ігорів похід» таке сильне змістом, що серед надто сірої давнини нашої літератури воно видається білим круком» [4, с.34].

Українська наука про «Слово» в останні десятиліття збагатилася фундаментальними дослідженнями Л.Махновця, В.Німчука, С.Зінчука, С.Пушика, С.Федаки, М.Ткача, Г.Лозко та ін., поповнилася серйозними дослідженнями, перекладами і переспівами, які належать перу авторів з діаспори, донедавна заборонених в Україні. Серед них — студії, переклади і переспіви Я.Гординського, І.Кравцева, митрополита Іларіона (Івана Огієнка), М.Кравчука та ін. Знову в науковий обіг повернуто донедавна замовчувані дослідження про «Слово» М.Грушевського, також — галицьких авторів, серед яких помітне місце займає досі маловідома широкому загалу читачів праця І.Франка «Літописна основа «Слова про Ігорів похід». Таким чином, можна стверджувати, що наука про «Слово» утвердилася нині в Україні як самостійна дисципліна і, відкидаючи попередні ідеологічні нашарування, всебічно визначає твір як дорогоцінну спадщину давньої української духовної культури.

Постійні суперечки навколо видатної староруської пам'ятки не лише не применшують значення але, навпаки, підкреслюють важливість, оригінальність та історичну цінність твору. Як зазначив з цього приводу видатний український історик М.Грушевський, «...столітня робота над «Словом» поставила його автентичність поза всякими сумнівами, але, з другого боку, може, тільки тепер, по багатьох роках імпресіонізму, декадентизму, символізму в літературі, ми починаємо розуміти дійсний характер і високу красу «Слова», навіть в тій хаотичній, покаліченій формі, в якій ми його маємо!» [1, с.38].

На захист національного характеру «Слова» щораз ставали палкі прибічники та борці української культури. З-поміж них можна назвати славні імена М.Максимовича, М.Грушевського, І.Франка, І.Огієнка. Вони послідовно і ґрунтовно досліджували «Слово», пов'язані з ним історичні джерела і одноставно приходили до висновків про українське коріння видатного шедевр світової культури.

В нашій увазі — Іван Франко та Іван Огієнко як дослідники «Слова про Ігорів похід». На превеликий жаль, навіть сьогодні геніальний спадок цих найяскравіших світочів української національної культури не є до кінця прочитаний і осмислений: впродовж тривалого часу деякі їхні погляди перекручувалися, деякі завідомо неправдиво трактувалися а деякі і взагалі замовчувалися. Можливо, тому їхня творчість, що належить до перлин світового виміру, недостатньо відома як широкому читацькому загалові, так і інтелектуальній еліті.

Історія давньоруської держави, її виникнення, розвиток і падіння завжди викликали неослабний інтерес. Період від виникнення Русі до XIV століття Франко вважав епохою самостійного політичного життя держави, підкреслював її могутність, якою вона, на його думку, завдячувала своїй політичній самостійності. «Або візьміть нашу Русь, — писав він. — Тисячу літ тому вона творила окрему само-

стійну державу, що грозила Царгородові, простягала руку по Болгарію, мала зносини з німцями, приймала в Києві французькі посольства і віддавала свою князівну за французького короля» [8, с.305].

У науковій і творчій спадщині Івана Франка ця пам'ятка займає одне з найпомітніших місць. Переклад, переспіви поеми, спеціальні наукові розвідки про неї, частини окремих розділів із синтетичних досліджень, публікації і коментування перекладів інших авторів, рецензії на тогочасні книжки дослідників про твір із критичними зауваженнями, реконструкція тексту поеми, на думку В.Микитаса, могли б скласти окремих том творів вченого [3, с.96].

Так, у 1873 році, ще під час навчання у Дрогобицькій гімназії, Франко задумав серію праць під спільною назвою «Студії над народною словесністю слов'янською», куди мали входити переклади найдавніших пам'яток писемності, в тому числі і «Слово о полку Ігоревім». Причину такого захоплення давньою літературою сам Франко пояснював дуже просто: «В таких піснях, народ, звичайно, зложив усе, що йому миле і немиле, свою славу і силу, свої ідеї і погляди, зложив образ свого життя. Хвалиться ними кожний народ, яко найдорожчим скарбом своїм, котрого йому нічо видерти не може. Хвалиться індієць своєю «Махабхаратою», або «Рамаєю», величається грек із-за гробу своїми гомерицькими поеми, хвалиться німець своїм співом про Нібелунгів, величається і русин своїм «Словом о Ігоревім полці» [3, с.35].

Продовження своєї праці, як другу її частину, Іван Франко назвав «Студії над народною словесністю слов'янською. II. Слово о полці Ігоря. Переклад Івана Франка 1873», яка на першій сторінці автографу підписана «Слово про похід Ігоря» [3, с.99]. Серед великої рукописної колекції в особистій бібліотеці Івана Франка зберігається автограф перекладу початкової частини «Слова...», виконаний невідомим перекладачем у другій половині XIX ст. За ним вчений підготував статтю «Галицько-руський відпис «Слова о полку Ігоревім» із першої половини XIX ст.», оскільки він вважав за потрібне довести переклад до широкого кола читачів [6, с.287].

«Слово про Ігорів похід» вабило Івана Франка своєю історичною основою, прагненням довести оригінальність твору. Франко підтверджує історичну основу «Слова» — похід князя Ігоря Святославовича з Новгород-Сіверського і його брата Всеволода Курського весною 1185 року проти половців, який скінчився повною поразкою русичів над річкою Каялюю, полоненням князів, пізнішою втечею Ігоря і замиренням, яке укладалося шлюбом Володимира, Ігоревого сина, з половецькою князівною в 1187 році [7, с.205].

У своїй праці «Нарис з історії українсько-руської літератури до 1890 р.» Франко називає «Слово...» найкращим твором світового письменства і вважає, що поема написана сучасником, або навіть і очевидцем походу, імовірно, в 1187 році. На доказ цього Франко наводить розділ поеми, де автор звертається до сучасних князів, щоб ті допомогли Ігореві, причому між ними з великими похвалами згадується галицький князь Ярослав Осмомисл, що помер наприкінці того ж 1187 року [9,

с.206]. Іван Франко надзвичайно високо цінував «Слово...» і підкреслював, що «та пам'ятка, крім язикового та поетичного, має також не мале історичне значення як твір, опертий на історичній основі та написаний сучасником оспіваних і ньому подій» [8, с.359]. Можливо, саме через цю цінність твору Франко вирішив удатися до порівняння старих літописів, оскільки він сам переконався в тому, що ці порівняння «дають багато важних та цікавих причинків, на які досі ані фахові історики, ані історики письменства не звернули належної уваги» [8, с.359].

Саме це і послугувало причиною написання ним «Літописної основи «Слова о полку Ігореве», у якій дуже детально досліджені літописні відомості про персонажів твору а також про сучасних їм історичних осіб і яка стала справжньою його лебединою піснею про давньоруську поему, проте він так і залишився незакінченим [3, с.114].

До цього слід додати, що Іван Франко використав найавторитетніші на той час фотолітографічні видання «Повісті временних літ» за Іпатіївським (1871 р.) і Лаврентіївським (1872 р.) списками, Першого Новгородського літопису за Синодальним харатійним списком (1875 р.), а також інші видання літописів Археографічної комісії з критичним апаратом, іменними, географічними та предметними покажчиками [3, с.115]. Використання названих видань допомогли вченому уточнити навіть найдрібніші факти із життя головного героя поеми Ігоря Святославовича від народження і до смерті, його батька — Святослава Ольговича, двох братів — Олега і Всеволода, трьох синів — Володимира, Романа і Святослава, а також деякі історичні дані про інших князів, згаданих у «Слові...». Таким чином, усім ходом зіставлення літописних даних, дослідник доводить історичну основу цього високомистецького твору епохи Київської Русі.

З самого початку автор детально досліджує біографію головного героя поеми, на якій і ґрунтується його розвідка. За літописами Франко прослідковує перший успішний похід Ігоря проти половців у 1174 році, коли йому було 23 роки, епізоди, коли Ігор воював разом з половцями проти руських князів, але ці походи закінчились для нього нещасливо [8, с.368]. Він також з'ясовує, що 1183 року Ігор приєднується до походу Святослава і Всеволода на половців, який закінчується вже перемогою русичів.

Свою пильну увагу дослідник зупиняє на просторому літописному оповіданні 1185 року про другий нещасливий похід Ігоря на половців, що зробив однак його ім'я безсмертним на всі часи невідомий автор своєю невеликою за розміром, але надзвичайно цінною поемою.

Щоб дослідити цю подію якомога ретельніше, Іван Франко вдається до глибокого порівняння оповідей про неї, поданих в Іпатіївському та Лаврентіївському літописах, причому включає уривки з них до своєї праці для того, щоб «подібно порівняти їхні звістки» [8, с.373].

Перша досліджувана ним оповідь, включена до складу Іпатіївського списку Київського літопису, була написана світською людиною і ґрунтувалася вона, очевидно, на оповідах сучасників. Франко відзначає також, що в продовженні найстарішого Київського літопису, пе-

реписаному у 1377 році суздальським монахом Лаврентієм, людиною, яка слабо розуміється на військовій справі, про що свідчать недосконалі описи бойових дій, відсутність конкретної дати і місця битви, є велика кількість недостовірних оповідей, котрі чергуються із вставками за Святого Письма. Саме тому Франко робить висновок про те, що обидві оповіді є незалежними одна від одної, і це, на його думку, пояснюється тим, що вони були написані «в часі дуже близьким до подій, на двох досить далеких від себе місцях і на основі різних усних переказів» [8, с.375].

Він відзначає також, що в Лаврентіївській версії походу помітно тенденцію до вименшення ролі походу Ігоря, яку простежується через закиди йому у зарозумілості князів, котрі не брали участі у спільному поході. Він констатує також і те, що, на жаль, та ж сама тенденція відображена і в самому «Слові...», в гірких словах київського князя Святослава, який докоряє своїх братів за їх нахвалання.

Особливу увагу Франко звертає на дослідження оповідей літописців про сумні наслідки Ігоревого походу, але при цьому він відзначає, що Русь не дуже багато потерпіла від наслідків погрому Ігоревого війська, бо «половці, неважаючи на свої «тяжкі» сили, навіть не здужали здобути ані Переяслав, ані навіть дерев'яним острогом укріпленого Путивля, що був у володінні Ігоревого сина Володимира, і де в часі його відсутності пробувала його мати, а Ігорева жінка, невідомого імені й не згадана в літописі, а відома тільки з прегарного уступу «Слова о полку Ігореве...» під назвою Ярославни, сестро дочки Ярослава» [8, с.379].

По тому, як дослідник вкотре переконується в недосконалоості оповіді, поданій у Лаврентіївському списку, він робить висновок про те, що оповідання про похід Ігоря на половців у 1185 році в Іпатіївському списку можна назвати трилогією, де в першій частині розповідається про похід та поразку князя, в другій — про походи половців на Русь після цієї поразки, а в третій — про втечу Ігоря з полону. До того ж Франко робить висновок про те, що остання частина настільки живо і яскраво змальована, що вона, мабуть, була взятою з першорядного усного джерела, яким користувався автор.

З подальшого опису подій дослідник дізнається, що Ігор провів у полоні решту 1185 року і восени втік, не дочекавшись повернення Кончака й Гзи з їхніх походів на Русь. Ігор же, повернувшись додому, одразу поїхав до Чернігова просити Ярослава допомоги для оборони Посем'я, і при цьому він відзначає, що «мусимо вважати поетичною видумкою ту погоню Гзи і Кончака за Ігорем, що являється одним із кращих епізодів «Слова...» [8, с.382].

Франко також відкидає версію, подану в Лаврентіївському, списку стосовно того, що інших князів, полонених у битві, тримали гірше, ніж Ігоря, в кайданах або навіть у фізичних муках, і вказує на те, що Ігорів син Володимир уже весною 1187 року був вільним і повинчався в Новгороді з дочкою половецького хана Кончака. Правдоподібним він вважає і те, що тоді ж на волю вийшов і брат Ігоря Всеволод і всі ті, хто складав решту руського війська.

Щодо подальшої долі Ігорєвого війська, то Франко з'ясовує, що у 1191 році він здійснює ще два походи проти половців, і робить висновок із тексту Іпатіївського списку, що перший, у якому не було навіть жодного бою, можна назвати просто грабiжництвом, бо половці одразу ж при зустрічі з руським військом вдалися до втечі [8, с.383].

У 1198 році Ігор сідає на чернігівський престол внаслідок смерті Ярослава і у 1202 році, за даними Лаврентіївського списку, він помирає, будучи князем чернігівським [8, с.384].

Другий розділ Франкового дослідження «Отець Ігоря Святослав Ольгович» на перший погляд мало чим пов'язаний зі «Словом о полку Ігорєвім», однак він дуже важливий докладною подачею літописних фактів не стільки про батька головного героя поеми, скільки про довголітню «династичну» боротьбу між Ольговичами і Володимировичами за київський княжий престол [8, с.395], власне, про ті постійні династичні війни, про які йдеться в поемі. Тільки те, про що в творі сказано кількома реченнями, Іван Франко висвітлює на багатьох сторінках своєї розвідки, широко цитуючи обидва списки літопису і тим підтверджуючи достовірність поеми.

Частково тому ж завданню підпорядкований і третій розділ «Ігорєва рідня», де розповідь про старшого брата Ігоря — Олега ведеться у плані подальшої розповіді про князівські міжусобиці, а розповідь про молодшого — Всеволода показана здебільшого у плані зіставлення літописних даних і відтворення його образу в поемі. Досить скупю у літописах згадується син Ігоря Володимир, який зі своїм полком першим кинувся на половців у битві біля річки Каяла.

Для порівняльної характеристики важливішим є останній, четвертий розділ, в якому Франко зробив цікаву спробу переглянути літописні дані про 16 князів, у тому порядку, в якому їх названо у «золотому слові» Святослава, вибираючи про кожного з них усе, що сказано в літописі про події, згадані або на які зроблено натяк у «Слові о полку Ігорєвім». Можливо, що поштовхом до такої великої текстологічної праці була родовідна таблиця «Поколения розпись російських великих и удельних князей, в сей песни упоминаемых», додана до першовидання «Слова о полку Ігорєвім» і згодом уточнювана іншими дослідниками [3, с.118].

Насамперед Іван Франко текстуально порівнює уривок поеми і відповідне оповідання 1183 р. у літописі, звернувши увагу на суперечливу особу Святослава Всеволодовича, в уста якого автор пам'ятки вклав згадане «золоте слово». З'ясувавши, в яких роках Всеволод був великим київським князем (1180-1194 рр.), дослідник стверджує, що князь не був батьком Ігоря (про батька йшлося в другому розділі розвідки). А те, що автор «Слова о полку Ігорєвім» назвав Святослава батьком Ігоря і Всеволода, «то се треба вважати не помилкою сучасника, а конвенціональним зворотом, по якому менші удільні князі відносилися до київського князя як сини до вітця. Се потверджує дальший уступ поеми, де той самий Святослав, нарікаючи на похід Ігоря і Всеволода, називає їх не синами, а «сыновцями», себто братаничами, хоч і такими вони властиво не були» [8, с.435].

У порівняльній характеристиці чернігівського князя Ярослава дослідник висловлює цікаву думку про те, що послані князем чернігівським кової були основною причиною поразки, бо першими почали тікати з поля битви, а Ігор, намагаючись завернути їх, саме тому і потрапив у полон.

Франко звертає увагу на таке важливе місце в Київському літописі за Іпатіївським списком, де «маємо найстарше свідоцтво про вживання назви «Україна», сим разом про Переяславське князівство, справді східну окраїну руської землі. Можна, отже, прийняти, що назва «Україна» в тих часах не була іменем власним для одної якоїсь околиці, але називним іменем для будь-котрої пограничної околиці» [8, с.444].

Поряд з іншими руськими князями, що про них згадано в «золотому слові» Святослава, особливе місце відведено Ярославу Галицькому, якому тут присвячено цілий панегірик. Саме тому це наштовхує Франка на думку: «чи не був автор сеї поеми вроджений на галицько-руській землі й як земляк галицького князя бажав звеличити його гіперболічними зворотами?» [8, с.487]. Правда, це його припущення й досі залишилося бездоказовим. Інша справа, коли вчений уточнює час написання поеми на основі порівняльних зіставлень записів у літописі і згадок про Ярослава у «Слові о полку Ігоревім». Похід Ігоря, як встановлено, відбувся весною 1185 року, З полону Ігор повернувся навесні 1186. Князь Галицький помер у жовтні 1187 року, й автор пам'ятки звертається до нього як до живого — отже, поема могла бути написана між весною 1186 і осінню 1187 року [8, с.497].

По цьому дослідник уточнює дані ще про кількох князів — Романа та Мстислава, Інгвара та Всеволода Ярославовичів та інших.

На жаль, Іван Франко не встиг завершити цю розвідку, тому обіцяних ним у вступі топографічних даних у рукописі немає. Та все ж він проробив величезну чернову роботу та ще в 1914 році намагався заповнити відчутну прогалину і з'ясувати те, над чим, як до, так і після нього, інтенсивно працювали багато вчених.

Огієнкове ж дослідження «Слова про Ігорів похід» побачило світ у Вінніпезі 1949 року [5, с.4]. Книга вміщувала не тільки переспів «Слова», а й невелике монографічне дослідження пам'ятки, нормативно-науковий переклад, докладні дослідницькі примітки та коментарі. Причину появи своєї праці сам Митрополит пояснив дуже просто: «Оригінальне «Слово» читається тепер дуже важко, й наше громадянство докладно не розуміє вже стародавньої мови. А тому я сподіваюся, що в моєму переспіві ця наша найважливіша пам'ятка стане доступною для всього широкого громадянства» [5, с.7].

Таким чином, читач цієї праці одержував знання і про зміст давньоруської поеми, і про історію її ранішого дослідження, причому, прізвище І.Франка у цьому списку було за якихось причин відсутнім. Задум книги Митрополита Іларіона про «Слово» концептуально викінчений і цілісний, вона відкривається невеликим, але ґрунтовно укладеним монографічним дослідженням ««Слово про Ігорів похід» як літературна пам'ятка», другу частину складає авторський художній переспів твору, у третій частині подаються паралельно текст та дослів-

ний переклад поеми, четверта і п'ята частини виконують функції наукових додатків, уміщуючи словник та примітки з коментарями. Таким чином, у змісті невеликої обсягом 200-сторінкової праці компактно вміщено таку собі мініенциклопедію «Слова», де читач може знайти різного роду знання для своїх пізнавальних інтересів.

У монографії автор привертає увагу до найважливіших аспектів сучасного поцінування давньоукраїнської поеми. Це — соціокультурні умови постання пам'ятки — феодальний устрій України, міжусобні війни, соціально-політична роль князів та їх дружинників тощо. Це також аналіз авторства, огляд ідейного змісту, стилю, мови «Слова», і, нарешті, це огляд присутності «Слова» — від знайдення рукопису та першого видання 1800 року до словознавчих праць ХХ століття, — в новочасній культурі.

Написавши 1945 року поетичний переспів «Слова», Огієнко, не відкладаючи, взявся за створення ґрунтовної роботи, поставивши за мету розглянути цей твір не лише як літературну, а й як історичну пам'ятку українського народу.

Характерною особливістю цього дослідження є те, що автор аргументовано і переконливо доводить українськість походження цього унікального рукопису. Свою аргументацію І.Огієнко будує за кількома ознаками.

З самого початку своєї праці Огієнко вважав, що для того, щоб належно і повно зрозуміти «Слова», треба хоч коротко розповісти спочатку про соціальний і державний устрій України того часу, бо кожен літературний твір взагалі можна глибше зрозуміти тільки в оточенні свого часу [4, с.7]. Далі він робить пояснення стосовно феодалізму, його соціального та територіального устрою в Україні. Огієнко, на відміну від Франка, який спілкується з читачем, як із фаховим істориком, вводить читача у час «Слова», робить його співучасником та свідком подій, стають зрозумілими відносини в суспільстві, між князями, дружинниками, селянством. Огієнко зазначає, що головним засобом збагачення на той час були військові походи — на жаль, не лише для здобуття правди та слави.

Як і Франко, Огієнко згадує похід А.Боголюбського на Київ 1169 року, засуджуючи «княжі походи один на одного» [4, с.12]. Окрему увагу він звертає на князівські чвари, так звані «коромоли князів», згадуючи їх початок, який відносить його до поділу Володимиром земель князівства між Ізяславом, Ярославом та Мстиславом, які по тому ділили володіння між собою та своїми синами.

Як і Франко, Огієнко відзначає початок нападів половців на українські землі з другої половини ХІ століття. Користуючись джерелами, він зазначає, що з 1061 по 1210 рр. 46 разів половці нападали на Україну, причому, автора вражає той факт, що князі при цьому не припинили усобиць, а навпаки, використовували половецькі орди для ведення власних бойових кампаній.

Окремий розділ розвідки Огієнко присвячує авторові «Слова», оскільки це питання впродовж багатьох років хвилювало і продов-

жує хвилювати серця дослідників. На відміну від Франка, Огієнко схильний вважати, що автором твору є «безперечно українець, та й увесь зміст поеми ясно вказує, що вона могла повстати тільки на півдні Русі, а не на півночі її. Автор так глибоко й так істотно знає всі стосунки і звичаї Східної України, що це певне був киянин. Зрештою, глибшого поділу України на Західну і Східну тоді ще не було, а тому автор «Слова» — патріот-соборник» [4, с.19]. Далі він припускає, що, можливо, це був дружинник князя Володимира, причому, можливо, навіть він брав безпосередню участь у подіях походу. При цьому Огієнко відзначає також обізнаність автора твору з тогочасними історичними джерелами — грецькими хронографами, різноманітними літописами, усною народною творчістю, про що свідчить його широкий дохристиянський світогляд [4, с.20]. На користь останнього факту дослідник наводить той аргумент, що автор не лише вірить в існування язичницьких богів, але він і звертається до них з проханнями про допомогу устами своїх героїв.

З'ясовуючи причину появи «Слова», Огієнко доходить висновку про політично-дипломатичну ціль написання твору, — заклик князів до припинення чвар та коромол. Визначаючи жанр «Слова», Огієнко називає його князівсько-дружинною лицарською поемою [4, с.12], і відзначає, що за державницькою патріотичною ідеологією, автор «Слова», був одним з перших ідеологів єдності княжої доби, а заодно єдності й могутності Русі як держави зі столицею в Києві. Єдина княжа родина, єдина Русь, об'єднана біля Києва, — це і мрія автора «Слова». Автор навмисне змальовує державну могутність давніх князів і кличе вернутися до їхнього часу. Автор «Слова» ідею княжої єдності пов'язав з ідеєю сильної княжої влади, через що ідея стала реальною як засіб творити могутню державу — Русь-Україну.

На відміну від Франка, Огієнко не досліджує генеалогічні зв'язки Ігоря та його родини, не звертає увагу на подальшу долю Ігоря, можливо, тому, що в центрі уваги дослідника не стільки події та особи твору, скільки сам твір, як історико-літературний шедевр. Виходячи з цього, він прослідковує долю твору від моменту його знайдення та опублікування та аж до сучасних йому подій. Проте, як уже задувалося вище, він не називає імені Франка як дослідника пам'ятки.

Також, на відміну від Франкового дослідження, Огієнко доповнює свою працю ґрунтовною розвідкою-дослідженням про мовні та літературні особливості твору, з'ясовуючи ритмічну та віршовану форму «Слова». Особливу увагу автор приділяє правописові твору, його поетичному та фразеологічному багатству. Зокрема, говорячи про ритмічну форму «Слова», він спочатку вводить читача у сферу особливостей давньоруського віршування, з'ясовує вплив староеврейських та візантійських традицій на «Слово», зазначає, що не всюди твір має однаковий віршовий характер, запозичений, на думку Митрополита, з Біблійних книг [4, с.57], але подекуди він змінюється прозовим викладом, характерним для давньоруської народної творчості.

Кажучи про правопис «Слова», І.Огієнко зазначає, що він складається з трьох частин — ознак старовини, так званих «болгаризмів»,

та ознак живої мови. При цьому він відзначає, що автор намагався якомога тісніше прив'язати твір до власне народної мови. Характеризуючи мовні особливості твору, Огієнко відзначає, що «мова «Слова о полку Ігоревім» — це літературна українська мова кінця XII віку. В істоті своїй вона така сама, як, скажімо, мова Іпатіївського Літопису, але більш народня, живіша» [4, с.65].

На підтвердження цього можна також згадати думку про мову «Слова», висловлену М.Грушевським, — «...вона дуже модерна, в кращім розумінні слова, своїм стилем і манерою» [1, с.38].

Особливу увагу автор звертає на те, що словник твору має багато слів, які є живими і сучасними авторові 30-40-х років XX століття (жемчуг, копія, кровать, рече, русовичі, тисовий, трость, тур тощо [4, с.67]), що особливо вказує на українськість твору. Неймовірно сильно вразила Огієнка як дослідника не лише історії, але і мови твору його поетична та фразеологічна розкіш, що також робить «саму істоту нашої пам'ятки українською» [4, с.70].

З величезним захопленням автор відзначає, що у творі можна знайти всі способи, якими зазвичай досягається поетичність твору, — епітети, метафори тощо, причому вони використовуються у тексті твору у дуже розрізнені та багатоманітні формах. Цитуючи В.Перетца, Огієнко відзначає, що стиль «Слова» «книжний, але глибоко поетичний» [4, с.70]. Дослідник відзначає, що більшість епітетів було взято ще з Дунайсько-Чорноморської доби нашої історії — VII-IX віків, проте більшість із них живі ще й тепер у нашій народній поезії.

Особливу увагу та ретельність виявив Огієнко, досліджуючи наукову літературу про «Слово». З-поміж багатьох найперших дослідників «Слова» Іван Огієнко називає Д.Дубенського (1844 р.), М.Тихонравова (1866 р.), О.Огоновського (1876 р.), А.Смирнова (1877-1878 рр.), київського професора П.Владимирова (1923 р.) та ряд інших дослідників [4, с.77-76], подаючи їхні конкретні видання, що стосуються пам'ятки. Важливість цього пояснюється необхідністю глибокого вивчення «Слова» діаспорними українцями, а тому він намагався якомога всебічніше поінформувати земляків.

Другу частину книги складає сам автентичний текст і дослівний (прозовий) його переклад Іваном Огієнком. До нього додано ґрунтовний словник з поясненням значної кількості застарілих слів сучасною українською мовою, а також великі за обсягом примітки з тлумаченням як географічних назв, так й історичних імен, що робить книгу зручною в користуванні, доступною не лише науковцям, а й широкому колу читачів.

Ідейний зміст давньої поеми перегукується із пафосом самого Митрополита Іларіона — це заклик до єднання, до цілеспрямованої праці на благо рідного народу, осуд різного роду чвар та міжусобиць, внаслідок яких терпить збитки національна справа.

Таким чином, обидва розглянуті дослідження про «Слово про Ігорів похід», що були створені незалежно один від одного, дещо відрізняються за дослідницькими напрямками. І хоч Франко головну

увагу приділив з'ясуванню історичної достовірності твору, а Огієнко — доведенню його українськості, все ж таки основна ідея цих праць — заклик українців до єдності у своїх національних прагненнях; глибокого вивчення та шанування культурних надбань минулих поколінь; збереження та примноження глибоко національних традицій.

На жаль, імена Франка та Огієнка і нині рідко згадуються у зв'язку з їхніми дослідженнями староруської пам'ятки. Сучасний дослідник Ярослав Поліщук, коментуючи працю Огієнка, згадує Франка лише у якості переспівувача «Слова...», але при цьому також не згадує про його історичну розвідку, присвячену давньоруському шедевру [5, с.202]. Відсутність Франка у поважних списках дослідників «Слова про Ігорів похід», можливо, можна пояснити тим, що на той час його праця, як, до речі і зараз, була невідома широкому загалу дослідників. Лише Б.Яценко, на відміну від своїх попередників, згадує про І. Франка не лише як про переспівувача, але і як про дослідника «Слова», проте не включає до свого списку І. Огієнка, мало відомого для сучасних українських дослідників.

Проаналізувавши і обставини, і результати досліджень, доходимо до висновків: ніщо не може применшити тієї титанічної праці, яку звершили Іван Франко та Іван Огієнко, працюючи над «Словом...», і ціну цієї праці неможливо перебільшити. «Слово про Ігорів похід» — це не просто поетичний твір на історичну тематику, це епічне звернення давнього поета до України, до її дітей із закликом до єдності у боротьбі за майбутнє. Можливо, Франко, роблячи літературний переспів давньоруського твору, намагався дати зрозуміти, що, як у «Слові...», в XII столітті, так і в сучасності, у столітті XIX, Україна і її народ мислиться як єдине історичне ціле, непереборна могутність якого захована в його єдності. Саме тому копітка і плідна робота над дослідженням цього шедевра нашої давньої літератури не втратила своєї актуальності і на сьогоднішньому, сучасному, етапі нашої історії.

До того ж досі не пізнаний і не поцінований ще достойно на Батьківщині творчий доробок Огієнка та Франка особливо потрібний Україні, адже наш бій за державність і духовність України триває.

Список використаних джерел:

1. *Грушевський М.* «Слово о полку Ігоревім» і його зв'язок з історією та культурою України // Народна творчість та етнографія. — 2000. — №5-6. — С.32-42.
2. *Корпанюк М.* Михайло Максимович про місце написання «Слова о полку Ігоревім» і його зв'язок з українським фольклором // Народна творчість та етнографія. — 2004. — №4. — С.4-12.
3. *Микитась В.Л.* Іван Франко як дослідник давньої української літератури. — К., 1988. — 320 с.
4. *Митрополит Іларіон.* Слово про Ігорів похід. Пам'ятка української літератури XII віку. — Рівне, 2000. — 232 с.
5. *Поліщук Я.* Маловідомі дослідження і переспів «Слова про Ігорів похід» митрополита Іларіона // Українська мова та література. — 2001. — №34-35. — С.3-8.

6. *Франко І.* Галицько-руський відпис «Слова о полку Ігоревім» із першої половини ХІХ ст. // Франко І. Зібрання творів: У 50-ти тт. Літературно-критичні праці (1911-1914). — Т.39. — К., 1983. — С.287-296.
7. *Франко І.* Історія української літератури // Франко І. Зібрання творів: У 50-ти тт. Літературно-критичні праці — Т.40. — К., 1983. — С.7-362.
8. *Франко І.* Літописна основа «Слова о полку Игореве» // Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Літературно-критичні праці (1911-1914). — К., 1983. — Т.39. — С.359-507.
9. *Франко І.* Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. // Франко І. Зібрання творів: У 50-ти тт. Літературно-критичні праці. (1890-1910). — Т.41. — К., 1984. — С.194-471.

The article presents a comparative analysis of the researches of «The legend about the Igor's campaign» made by Ivan Franko and Ivan Ogienko. Particularly, it was traced I. Franko's and I. Ogienko's main scientific directions in the work on the chronicle, their motives and results of the researches.

Key words and word-combinations: truth fullness, authorship, comparative analysis, historical basis, «The legend about the Igor's campaign».

Отримано: 14.08.2007 р.

УДК 341.33 «1918-1920» (477.43) (092)

Анатолій Трембіцький

Хмельницький міський відділ Центру дослідження історії Поділля та Південно-Східної Волині Інституту історії України НАН України

І.ОГІЄНКО ТА Є.СІЦІНСЬКИЙ — ЧІЛЬНІ ДІЯЧІ ПОДІЛЬСЬКОГО ТОВАРИСТВА УКРАЇНСЬКОГО ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА

У статті висвітлено проблеми співпраці чільних діячів Подільського Комітету Українського Червоного Хреста Івана Огієнка та Євфимія Сіцинського в період визвольних змагань українського народу (1917-1920).

Ключові слова та словосполучення: Іван Огієнко, Євфимій Сіцинський, Червоний Хрест, Поділля

В українській історіографії 20-х р. ХХ — початку ХХІ ст. діяльність Подільського Комітету Українського Червоного Хреста в 1918-1920 рр. висвітлювалася тільки у загальних оглядах діяльності Українського Червоного Хреста. Тривалий час інтерес до діяльності Подільського Комітету та його діячів обмежувався оприлюдненням знаними істориками та краєзнавцями О.Головком [1], А.Крисськовим [2], С.Кармалюком [3], О.Завальнюком [4], С.Борисевичем [5], О.Алтуховою [6], А.Трембіцьким [7] та іншими нечисленних, переважно стислих краєзнавчих розвідок. Коротке фрагментарне гасло про діяльність Подільського Комітету УЧХ в період визвольних змагань українського народу 1917-1920 рр. подано в «Енциклопедії українознавства» [8]. Деякі документи, що розкривають багатогранну діяльність І.Огієнка, як посадовця Української Народної Республіки,